

ТМ	Г. XX	Бр. 3-4	Стр. 385 - 390	Ниш	јул - децембар	1997.
----	-------	---------	----------------	-----	----------------	-------

Pri kaz del a

Pri mreno: 16.02.1998.

Миомир Ивковић

OBRAZOVANJE ZA DEMOKRATIJU*

Institut za pedagoška i stručna učenja u Beogradu u prvoj polovini 1997. godine objavio je knjigu *Demokracija, vaspitanje, ličnost*. Kao knjiga, iako bi trebalo da se u osvrtnu kakav je ovaj oblasti određeno u smislenu priпадности nekom od naučno-stručnih rodova. Priredio je dr Zoran Avramović u predgovoru takođe pise, da je reč o monografiji, iako ona takva teško može biti, kako po naslovu, tako i po pristupu i po nekoherentnosti problema. Upravo po svemu tome prebi mogli biti reč o knjižebnomu. Monografija (držimo se odredbe priredio je iz rada na projektu *Vaspitanje za demokratiju* koji se u Institutu realizuje u okviru makroprojekta *Društveno-moralno vaspitanje*.

Monografija ima interdisciplinarnu koncepciju. U njoj se, kako nas nadaće obaveštava priredio, razmatraju pitanja od značaja za demokratsko vaspitanje i razvoj demokratske kulture sa stanovišta različitih naučnih disciplina kakve su filozofija, psihologija, pedagogija, sociologija, pravo, politologija i istorija. Razmatraju se, takođe, pitanja značajna za objašnjenje i razumevanje demokratije i demokratskog funkcionalnog društva, kao i pitanja koja se tiču samog procesa vaspitanja za demokratiju, njegovi principi, sredstva, nosilaca i efekata.

Tako koncipirana monografija sadrži jedanaest tekstova jedanest različitih profilisanih autora. Sa predgovorom i režirom na engleskom jeziku tekstovi su smešteni na dvestotinu i dve strane.

Kulturni savet za demokratiju je tekst akademičara Mihaila Markovića u kome je izneo svoje mišljenje odgovarajući na pet pitanja: (1) šta je demokratija, (2) sloboda - uslov za demokratiju, (3) da li je demokratija uslov ili ideal, (4) može li se biti demokrat u jednoj ograničenoj sferi života, a nedemokrat u svim ostalim i (5) kako kulturni savet može da pomogne demokratiju. Prvobitni anti-kritičari demokratije potpuno se izgubili, a demokratija uširena, po akademiku Markoviću, "oznava način upravljanja bilo kojim sistemom sem političkog: ekonomski,

* *Demokracija, vaspitanje, ličnost*. - Beograd: Institut za pedagoška i stručna učenja, 1997. Priredio Zoran Avramović.

kulturnim, crkvenim, ekološkim, sportskim itd (s.11). Takva demokracija je politički sistem zasnovan na principu jednakih sloboda svih građana jedne države. Akademik Marković nadaće i stiče da nije teško uveriti se da je u realnosti, čak i u tzv. demokratskim društvima, demokracija prisutna u neznatnoj meri. U međuvremenu postoje po-etični oblici ekonomske i kulturne demokracije, kao i participativne političke demokracije. Demokracija u najširem smislu, kao stil života, još nigde ne prevladuje u stvarnosti, a demokratski ličnosti je vrlo malo (s.16). Od etičke sfere života, - sfere intimne u porodici, sfere rada, sfere slobodnih delatnosti i sfere političkog angažovanja, "kada govori mo o demokraciji (pa i o vaspitanju za demokraciju) obično i mamovi vide samo ovu poslednju oblast ljudskog života, koja čak i nije najvažnija za veštinu ljudi (s.17). Osnovni problem vaspitanja za slobodu i demokraciju jeste pomicanje dva niza gledanja protivno zahteva: "s jedne strane, uklađivanje granica i barijera i ndividualnoj autonomiji, a s druge, ograničavanje autonomije jedne ličnosti u ime autonomije drugih ličnosti (s.18). Drugi problem vaspitanja za demokraciju je formiranje određenog identiteta mladih bez poricanja identiteta drugih. Uz to negovanje dijaloga kao metoda borbe neophodni je element vaspitanja za demokraciju.

Demokracija i obrazovanje je naziv rada Jovana Babića profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu. Iako je u njegovom tekstu i zadržano poezijski i potrebna metodološka, onakva kakva krase tekst M. Markovića, moguće je prepoznati i izdvojiti nekoliko relevantnih postavki. Tako, supstancijalno određeno demokracije je veoma rašireno. Ono podrazumeva neki fiksiran, unapred određen program koji treba da se postigne kao opis "stava demokracije (s.23). Obrazovanje se pojavljuje kao neka vrsta uslova demokracije i njen sastavni deo. Bez kompetentnih, obrazovanih ljudi ne može biti kompetentnih građana. Otuda velika politička važnost obrazovanja. Cilj obrazovanja u demokraciji otuda mora da bude autonomija ličnosti, onaj vid zrelosti koji je pretpostavka ili potkopolitičke slobode u kojoj svi na relevantan način učestvuju u odlučivanju. Ali i obrnuto politička sloboda je pretpostavka mogućnosti takvog obrazovanja (s.28). To pak znači da su i moment vaspitanja i moment obrazovanja nužni uslovi demokratskog odlučivanja i kvalifikovanog govora o tome. Demokracija kao takva, dakle, postoji od najranijih i velikih promena, ali kakvo je se stalo proizići, i kako je se ono mešati u kom pravcu, zavisi je od sposobnosti ljudi da odlučuju kompetentno". A sve to nije moguće bez dovoljno kvalitetnog obrazovanja, i to u dva smisla: prvo, da postoji svest, a to znači znati o tome šta je moguće u određenoj društvenoj zajednici i drugo, da postoji moralna i politička hrabrost (s.31). Ne može biti stvarno demokratskog odlučivanja, ako je većina neobrazovana ili, što je gore, poluobrazovana. Zato je obavezno kompetencijom da se misli i postupaju autonomno predmetima koje diže obrazovanje.

Demokracija i obrazovanje kod starih Grka pregledni je članak koji je napisala Ksenija Marić-Galjević sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. To je jedan od dva najduža rada u zborniku, svakako nepri merene dužine i mahujući u vidu običajne veličine zbornika. Sadržaj rada je kolonog karakter. U wemu smislu, stavovi i došetke mnogih o mnogošemu, a razumljivo, po najviše o vaspitanju i demokraciji. Sve je to pot-

krepčeno i zrazi ma na starogr-kom, novogr-kom, Latinskom i na jo{ ne-ki m` i vi m jezici ma, verovatno u te` wi da se postigne po` eqna i svakako potrebna nau-nost. Ni su izostala ni za ovakvu vrstu tekstova nei zbe` na eti mol o{ ka obja{ wewa. Ne i znose}i kratak pregl ed sadr` aja (-i ni mi se da je to i nemogu)e) koji m bi h u osnovnom upoznao ~i taoce, upravo wi ma i gal antno predl a` em da pro-i taju ovaj tekst. Susre{ }e sa mnogi m ~i weni cama, a mo` da }e na}i i odgovor, koji ja ni sam na{ ao, na pi tawe koje autorka postavqa: Kakvu ul ogu i ma danas vaspitawe i obrazovawe u perspekti vi postojawa sada{ we vel i ke svetske si l e? (s.57).

Probl emi def i ni sawa i model i rawa demokracije nasl ov je teksta koji je napi sao Vu-i na Vasovi }, profesor Fakulteta pol i ti ~ki h nauka u Beogradu. On pol azi od op{ teg mesta da ni kada u novijoj i stori ji ni su postojali tako brojni i jaki razl ozi da se sl o` eni i vi tal ni koncept, prospekt i stawe demokracije u savremenom svetu promi sle i propi taju sa jednog { i reg empi rijsko-prospekti vnog i l i kri ti ~ko-humani sti ~kog stajal i { ta, kao danas. Navodi samo { est razl oga { to je to tako kako jeste (od i na-e mnogobrojnih), a { esti nal a` e "jasni je prof i l i sawe koncepta i ti pova, odnosno, modela demokracije, potrebno je radi uspostavqawa, boqe re}i razvi jawa, { to adekvatni jeg si stema obrazovawa i op{ teg procesa demokratske soci jal izacije (!?) i kul turacije (s.61). Nepretenci ozno, jasno, zbog su` enog prostora, on u tekstu ne raspravqa o svi m kqu~ni m probl emima demokracije. U stvari , vi { e u el ementarni m naznakama raspravqa o dve grupe pi tawa: 1. o def i ni sawu i model ovawu, odnosno, model u demokracije i 2. o neki m osnovni m usl ovi ma i l i pretpostavkama za uspostavqawe i funkcioni sawe odgovaraju}eg projekta-model a demokracije. U del u teksta sa podnasl ovom Model i rawe i model i demokracije (za{ to ne model ovawe!?) navodi deset el emenata i l i obel e` ja demokracije. I zme|u ostal ih to su: pri nci p vl adavi ne prava i l i ograni ~enost dr` ave pravom, sl oboda i prava gra|ana, pol i ti ~ka jednakost, odgovornost nosi laca pol i ti ~ke vl asti , pol i ti ~ki pluralizam, i zbori za organe pol i ti ~ke vl asti , sl obode mas-medi ja i drugi .

Nenau-ene l ekci je o demokraciji je rad koji je napi sao Jovi ca Trkuqa sa Pravnog Fakulteta u Beogradu. On je po` eqno metodi ~ki obl i -kovao tekst: uvod, razrada (tri podnasl ova sadr` aja), zakqu-ak. Tu je i kori { }ena l i teratura. Za moto svoga rada uzeo je mi sao Monteski ja: Dobro je stvarati demokraciju za narod. Al i postoji ne{ t o jo{ boqe i zna~ajni je: odgoji ti narod za demokraciju. Vaqal o je zato o-eki vati da }e u tekstu bi ti vi { e re-i o vaspitawu i obrazovawu, onome za demokraciju, naravno. To je i zostalo, al i su uvedene l ekci je, i to jednom kao nenau-ene (u nasl ovu), drugi put kao neapsolvi rane (u podnasl ovu). Autoru o-i gl edno ni je zasmetala nepri rodnost veze i zme|u l ekci je i demokracije. L ekci ja i demokracija, u bi l o kom zna-ewu, ne i du i ne bi trebal o da i du zajedno. U proti vnom gubi demokracija. I na-e u prvom sadr` ajnom del u rada J.Trkuqa navodi jedanaest usl ova i ~i ni laca demokracije koji se u ve}i ni pokl apaju sa oni ma koje smo srel i kod prethodni h autora. To su: konsti -tui sawe gra|ani na, stvarawe gra|anskog dru{ tva, pravna dr` ava i vl adavi na prava, kontrol a nosi laca pol i ti ~ke mo}i , ustanovqewe pol i -ti ~kog pluralizma i drugi . U drugom del u pi { e o stupwevi ma razvoja moderne demokratske dr` ave, a u trejem o kretawu postkomuni sti ~ke tranzicije i zme|u demokratskog i autori tarnog pol i ti ~kog si stema.

Dru{ tvene i i nsti tuci onalne osnove vaspitawa i obrazovawa za

demokratiju naslov je teksta kome je pripalo ubedljivo najviše prostora (tri desetak strana), a napisao ga je Milan Nedeljković profesor Učiteljskog fakulteta u Jagodini. Rad ima uvodni deo, glavni deo (koji je podređen sa etiri podnaslova) i spisak literature. Podnaslovi su: Pojam, istorijski razvoj i smisao demokratije; Savremeno društvo i demokratija; Savremena kolektivna demokratija; Mesto i uloga nastavničke vaspitavne obrazovne demokratije. Sudeći po naslovu, a naročito dodatno po podnaslovima, i svih dvestotina strana monografije koju prikazujemo nedovoljan je prostor za iole kvalitetnu obradu, pogotovu na nivou naučnog projekta. Svakako je teško i prosto nemoguće da se na pet strana naučnim izložim problem, na primer, Savremeno društvo i demokratija. Posebno me zanimalo na koje mesto autor postavlja nastavničku i kakvu koju ulogu mu određuje u vaspitno-obrazovnom procesu koji je usmeren ka demokratiji. Odustao sam od tragawa za tim, ali sam nažalost otkrio da je kvaliteta nastavničke vaspitavne demokratije. Za mladu generaciju može biti shvatljivo i prihvatljivo jedino to da ima dobre, darovite, talentovane nastavnice, majstore, vrtouke vaspitava, izuzetne ličnosti i demokratski vrednosno nadahnuti i potvrđeni ličnosti" (podvukla M.I.; s.121). Sve ostale mladoj generaciji na ukusu i skrenu sa strane i u razvoju nastavničke vrednosno nadahnutog, a i inače opisanog, ne barm na našim prostorima.

Vaspitava, demokratija, kolektivna glomazan je i razuljen naslov za rad obima kakav je napisao @elimir Popov sa Studijske grupe za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. @. Popov nas obaveštava uvodnim rečenicom da je pokušati da ukazuje na one bitne relacije između vaspitava, demokratije i kolektive koje prepoznaje kao relevantne za oblast teorije vaspitava kao imanentno pedagoške discipline. I to je sjajno uradio. Rad u celini odiše teorijskim novim nametom i sveinomišljem, a napisan je blagim, ali preciznim, pedagoškim rečnikom. Zbog prostora to je urađeno na enciklopedijski način, pa tekst na vrednosti dobija. I "odrednice" pojedinačno, vaspitava, demokratija i kolektivna, obrađene su na istovetan način. Tako od @. Popova saznajemo da re-vaspitava i manja značenja da je to jedan od različitih pojmova koji se odnose na jednostavnim definicijom određuju, ali da to ne znači da ne postoje kritičari za definicije pojma vaspitava. Opređuje se za određene vaspitava kao delatnosti, ali u duhu Brežnjevskih definicija po kojoj je vaspitava delatnost koja čudi pokušavaju da ubiolo komunistu, trajno poboljšaju strukturu psihičkih dispozicija drugih ljudi da odrade i njihove komponente ocevane kao vredne, zadržane ili spremljene nastajave dispozicija koje su ocevane kao loše (s.125).

Autor upozorava da sa stanovišta nauke o vaspitavu nije primereno političke ciljeve, ma kakvog sadržaja oni bili ili izma kakvih pobuda bili formulisani određivati kao vaspitne, pa onda ni tražiti njihovo ostvarenje putem vaspitava (s.129). Potom ukazuje da su kolektivna vaspitava dva različita fenomena. Na pojavnom planu vaspitava je starije od kolektive. Posmatrano iz pedagoškog ugla "kolektivna je institucija zvana forma vaspitava, a iz sociološkog društvena ustanova ili institucija društva (s.130). I na kraju upozorava: ne treba i ne sme se očekivati da se demokratski uređeno društvo pojavi kao iskquiva posledica vaspitava. Svi pokušaji da se društvo promeni

putem { kole, weni m reformi sawem, ni su doveli do o-ekivani h rezultata (s.132) Dodajmo, oni koji su to o-ekivali i takvu snagu videli u { kol i imali su bajkovi tu predstavu o voj, ali i o obrazovawu uop{ te.

Li -nost i demokratsko pona{ awe je naslov rada koji je napisao Bora Kuzmanovi } profesor na Sudijskoj grupi za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Podelio ga je na -eteri celine, a one su: Pitawe shvatawa i prihvatawa demokratije, Autoritarnost kao -inilac koji uslovcava nedemokratske stavove i pona{ awe, Ostali psiholo{ki -inici relevantni za prihatawe nedemokratskih stavova i odlu-i vawa i Poku{ aj konst rui sawa demokratskog karakt era. Po Kuzmanovi }u demokratska mora najpre podrazumevati autonomiju pojednca, wegovo slobodno izja{ wawawe, a tek potom i wegovu spremnost da po{ tuje zajedni -ka pravi la i gre, proceduru dono{ ewa odl uka. Ozbi cni je se mo` e govori ti o vaspitawu za demokratiju i o odnosu li -nosti i demokratskog dono{ ewa odl uka tek onda kada se pojam demokratije pro{ i ri na razli -i te oblike partipativnog upravljava i grupnog dono{ ewa odl uka (s.136). Nadaqe autor navodi da se osnovano mo` e pretpostaviti da se broj pristalica demokratije smawuje kada se pre|e sa na-elnog ni voa na konkretne stavove. Raspravqaju}i o autoritarnosti i nedemokratiji zapa` a da autoritarnost, izme|u ostalog, mo` e biti ne samo fakti -ka karakteristi ka pojednca nego i vrednosna orijentacija. Zato je autoritarnost doista zna-ajna smetwa i -ak prepreka u razvoju demokratije i demokratskog obrasca pona{ awa. Ima li se u vidu partipativna demokratija, onda je bitan element za razvoj i efikasnost takve demokratije moti visanost -lanova neke zajednice, organizacije i li grupe da u-estvuju u pripremi i dono{ ewu odl uka, bitna je wihova spremnost za anga` ovawe (s.148).

Vaspitawe za demokratiju: problem transfera je -lanak koji je napisala Mirjana Vasovi } iz l nstijuta dru{ tvenih nauka u Beogradu. I pored toga { to je napisan u jednom dahu, bez po` eqne pa i neophodne metode obrade, korektan je i teorijski zanimqv. Po autorki jedan od klasi -nih problema u okviru teorije pol i ti -ke socijalizacije je problem transfera. Re- je, u stvari, o uticaju ranijeg i ranog pol i ti -kog u-ewa na kasnije pol i ti -ko u-ewe, odnosno pol i ti -ko pona{ awe. U kontekstu rasprave o teorijskim problemima vaspitawa za demokratiju problem transfera mo` e biti razmatran na vi { e ni voa. M. Vasovi } to -i ni na tri ni voa. Prvi je najop{ tiji, societalni ni vo. Problem se odnosi na va` nost uticaja koji nasle|e prethodne, autoritarne, pol i ti -ke kulture mo` e imati na proces usvajawa demokratskih orijentacija i buduqe demokratsko pona{ awe. Drugi je indidualni ni vo. Re- je o relevantnosti uticaja ranog pou-avawa demokratskim stavovima, u deti wstvu i adolescenciji, na demokratsku svest i pona{ awe pojednca u odraslom dobu. Tre}i je konkretno metodolo{ki ni vo. Problem se odnosi na mogućnost projektovawa jednog optimalnog kurikuluma za demokratsko obrazovawe koji mo` e biti primenqv u razli -i tim demokratskim insti tucionalnim paradigmatima (s.161).

Razvoj demokratskih vrednosti u { kol i napisala je Sne` ana Joksimovi } iz l nstijuta za pedago{ ka i stra` i vawa u Beogradu, iz matine kuqe, dakle. Sude}i po sadr` aju rada i po odsustvu uobi -ajene strukture, reklo bi se da je on u cel i ni uvo|ewe u problem, da je uvod za razmatrawe problema navedenog u naslovu. Posle ve} uobi -ajenog obja{ wewa demok-

ratske li-nosti i demokratskih vrednosti, autor govori o ulozima koje u razvoju demokratskih orijentacija mladih, polazeći od onih aspekata kolektivnog i vođa koji neposrednije utiču na odnose u kolektivnom. Ponašaju se neki američki i strani vođe, a u većini interpretaciji, kolektivni brojevi uenika pogoduju razvoju demokratske orijentacije. (Koji je to broj?) Velicina kolektivnog razreda, odnosno, broj uenika u razredu, također. (Koji je to broj?) Međutim, razvoju demokratske orijentacije ne pogoduje uobičajena prostorna organizacija razreda, sa klupama u nizu, gdje su uenici na jednoj, a nastavnik na drugoj strani. Za tu svrhu boja su "otvorena odcjeva" (s.168). Daće, na socijalnom klupu u razredu i demokratsku orijentaciju veličina nastavnika, posebno verbalna komunikacija nastavnika uenika. Ali i metod rada na času. Na kraju tu je i vrsta interakcija. Tako je u Americi, pa se bojačiqi vođa: može li se to jednostavno primeniti u našim društvenim i kolektivnim uslovima i sa našom decom.

Znavao demokraciju uzbekima je tekst priređivača monografije, Zorana Avramovića, u njegovom uvodnom uvodu i tampan je kao posljednji. Navodi jedan insert iz teksta za koji mislim da sadrži osnovnu ideju. "Ni jedan tekst o obrazovanju za demokraciju ne može preuzeti rizik da eksplicitno pravi i najbolji izbor u demokraciji. U takvom pokušaju bilo bi puno utopije, a malo realnosti. Tekst koji ima za cilj da oblikuje vaspitane i obrazovane za dobar izbor u demokraciji, imaobinau-no opravdane ukoliko bi izrazio nekoliko konstitutivnih elemenata demokratske svesti i znava: (a) prirodu društvenog uslova demokratske svesti i znava, (b) strukturu partijsko-političkih programskih vrednosti, (v) i identifikaciju stvaralaca politike i (g) institucije koje posreduju između i drugih opredeljenih kandidata za predstavništva" (s.185). O tim elementima autor i piše u radu uz upozorenje da je uenika recepcija demokratskih sadržaja teksta uzbekima otežana pojmom demokracije kao stalno promećive forme i vođa pojedini društva.

Detaljnije prikazom monografije i tekstova u kojima, uz navođene karakteristične mesta gde je to bilo moguće, nešto sam i zmeštalog i da izazovem interesovanje naučnika, stručnjaka i ostatak javnosti za to. Svi ma je svesrdno preporučujem.